

บทที่ 5

บทสรุป

จากบทที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่า เราสามารถหาวิธีการในการทำความเข้าใจปรีศนาธรรมในพุทธปรัชญานิกายเซนที่มีลักษณะเป็นปฏิทัศน์ได้ง่ายและชัดเจนขึ้น จากเดิมที่ดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่ปฏิเสธการเข้าใจด้วยความคิดเหตุผลทั่ว ๆ ไปอย่างสิ้นเชิง ก็สามารถนำมาตีความพิจารณาทำความเข้าใจได้มากขึ้น โดยการถอยออกมาจากการเข้าไปทำความเข้าใจในภาษาของปรีศนาธรรมโดยตรง แล้วหันมาพิจารณานัยที่แฝงอยู่แทน ด้วยการใช้นัยทั้งสามหรือนัยแห่งเซน มาช่วยในการพิจารณา แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเราจะสามารถ “เข้าใจ” ปรีศนาธรรมได้มากขึ้น แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าเราสามารถ “เข้าถึง” ปรีศนาธรรมได้อย่างถ่องแท้

5.1 การเข้าใจปรีศนาธรรม

การเข้าใจปรีศนาธรรมหมายถึง การที่เราประจักษ์ชัดต่อปรีศนาธรรมด้วยกระบวนการทางความคิดเหตุผลตามปกติ นั่นคือเราสามารถเข้าใจเพียงความคิดเหตุผลทั่ว ๆ ไปในการเรียนรู้ศึกษาพิจารณาปรีศนาธรรมต่าง ๆ ที่ดูเหมือนไม่อาจเข้าใจได้ จนกลายเป็นสิ่งที่เข้าใจได้ตามที่อธิบายไว้ เราสามารถใช้นัยต่าง ๆ มาพิจารณาทำความเข้าใจปรีศนาธรรมได้มากขึ้น แม้ว่าเราจะไม่เคยได้ผ่านการประจักษ์แจ้งต่อความจริงแท้หรือชะโงกดู ที่เป็นเป้าหมายของการปฏิบัติในเซนเลยก็ตาม เปรียบได้ดังกับการที่เราได้รับการอธิบายชี้แจงมาว่า มะม่วงคืออะไร มีลักษณะอย่างไร มีรสชาติอย่างไร ฯลฯ ก็ย่อมพอทำให้เราเข้าใจถึงความเป็นมะม่วงได้มากขึ้นบ้าง แม้ว่าเราจะไม่เคยเห็นเคยชิมมะม่วงมาก่อนเลยก็ตาม ซึ่งรูปแบบในการหาทางทำความเข้าใจปรีศนาธรรมนี้มีข้อดีคือ ทำให้การเรียนรู้ปรีศนาธรรมต่าง ๆ นั้นเป็นไปอย่างไม่ยากลำบากนัก เพราะไม่จำเป็นต้องผ่านกระบวนการการปฏิบัติต่าง ๆ ของเซนที่ซับซ้อน และต้องทุ่มเทเวลาให้เป็นอย่างมาก ไม่ว่าการใช้วิญญานแห่งการสืบค้นอย่างยืงยวด ความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์และศิษย์ ฯลฯ การทำความเข้าใจปรีศนาธรรมนั้น เพียงการเรียนรู้ศึกษาให้เข้าใจถึงวิธีการของมัน ก็สามารถนำไปใช้ตีความพิจารณาปรีศนาธรรมต่าง ๆ ได้อย่างไม่ยุ่งยากจนเกินไปนัก ซึ่งเหมาะเป็นอย่างยิ่งต่อผู้เริ่มศึกษาปฏิบัติ และยิ่งอาจช่วยในการเผยแพร่แนวคำสอนต่าง ๆ ของเซนให้กว้างขวางยิ่งขึ้นด้วย แต่อย่าง

ไรก็ดี การแสดงรูปแบบในการทำความเข้าใจปริศนาธรรมนี้ก็ยังมีข้อจำกัดอยู่มากคือ เนื่องจากเป็นเพียงวิธีการทำความเข้าใจปริศนาธรรมด้วยความคิดเหตุผลตามปกติเท่านั้น การเข้าใจนี้จึงไม่สามารถเทียบเท่าได้กับการประจักษ์แจ้งต่อความจริงแท้ด้วยการปฏิบัติจนรู้ตระหนักด้วยตนเองอย่างแท้จริง ดังนั้นความเข้าใจที่ได้จึงเป็นความเข้าใจเพียงเปลือกนอก ความลึกซึ่งที่ได้ย่อมมีจำกัดตามความคิดเหตุผลที่ได้รับการถ่ายทอดอธิบายเพื่อความเข้าใจมา ไม่อาจอธิบายแจ่มแจ้งปริศนาธรรมต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องชัดเจนดังผู้ที่ผ่านการปฏิบัติสู่ความรู้แจ้งได้ เปรียบดังผู้ที่ได้รู้จักมะม่วงเพียงจากการได้รับการบอกเล่ามา ย่อมไม่อาจเข้าใจถึงมะม่วงได้เท่ากับผู้ที่เคยเห็นเคยชิมมะม่วงมาก่อนเลย

5.2 การเข้าถึงปริศนาธรรม

การเข้าถึงปริศนาธรรมหมายถึง การประจักษ์แจ้งต่อความจริงแท้สูงสุด นั่นคือเป็นการได้รู้ชัดถึงสภาวะแห่งความจริงแท้หรือชะโตะริด้วยตนเองโดยตรง เมื่อขบปริศนาธรรมแตกอย่างชัดแจ้ง ความจริงแท้ย่อมปรากฏแก่ผู้นั้น เพราะปริศนาธรรมก็คือการแสดงออกแห่งความจริงแท้ นั่นเอง หมายความว่า ในความเป็นจริงนั้น สภาวะแห่งความจริงแท้เป็นสภาวะที่หลุดพ้นอยู่เหนือการยึดมั่นในสมมติบัญญัติทั้งหมด ดังนั้นเมื่อต้องนำสภาวะเช่นนั้นมาสื่อสารอธิบายด้วยภาษาความคิด เหตุผลอันเต็มไปด้วยการยึดมั่นในสมมติบัญญัติ จึงทำให้เกิดลักษณะการแสดงออกที่เป็นปฏิทัศน์ อันยากจะเข้าใจได้เกิดขึ้น และกลายเป็นปริศนาธรรมไปในที่สุด แต่เมื่ออยู่ในสภาวะแห่งความจริงแท้อันหลุดพ้นจากสมมติบัญญัติแล้ว ปริศนาธรรมเหล่านั้นก็จะไม่เป็นปริศนาธรรมอีกต่อไป เป็นเพียงดังการพูดคุยของคนโดยทั่วไปที่พูดภาษาเดียวกันซึ่งย่อมเข้าใจซึ่งกันและกันได้เป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้ปริศนาธรรมจึงเป็นปริศนาต่อเฉพาะผู้ที่ยังไม่ได้ประจักษ์แจ้งต่อความจริงแท้เท่านั้น เปรียบดังการอธิบายเรื่องมะม่วง สำหรับผู้ที่เคยเห็นเคยชิมมะม่วงแล้วนั้น เพียงเขาพูดว่ามะม่วง คนอื่น ๆ ก็จะเข้าใจถึงความเป็นมะม่วงได้อย่างชัดเจนทันทีไม่ว่าจะเป็นรูปร่างลักษณะ รสชาติ ฯลฯ แต่สำหรับผู้ไม่เคยเห็นเคยชิมมะม่วง เมื่อพูดคำว่ามะม่วงขึ้นมา เขาเหล่านั้นย่อมไม่อาจเข้าใจถึงความเป็นมะม่วงนั้นได้เลย และเมื่อเราพยายามอธิบาย เราก็ทำอะไรไม่ได้มากกว่าการพยายามอธิบายไปตามที่ศักยภาพของภาษาจะอำนวย เช่น มีผลกลมรี สีเขียวเหลือง รสหวานอมเปรี้ยว ฯลฯ ซึ่งผู้ที่ได้รับการอธิบายก็จะสามารถเข้าใจได้เพียงเท่านั้น ไม่อาจรู้ได้เลยว่ารสหวานอมเปรี้ยวที่แท้จริงนั้นเป็นอย่างไร จนกว่าจะได้ชิมมะม่วงนั้นด้วยตนเอง ปริศนาธรรมก็เป็นเช่นเดียวกันคือ เราไม่อาจเข้าถึงได้อย่างถูกต้องจริงแท้ รวมทั้งไม่อาจอธิบายให้เข้าใจได้อย่างประจักษ์แจ้งเลย ตราบใดที่เรายังไม่ได้ประจักษ์แจ้งต่อความจริงแท้ด้วยตนเอง

ข้อดีที่สำคัญของการเข้าถึงปริศนาธรรมคือ เมื่อเราได้เข้าถึงความจริงแท้แล้ว ปริศนาธรรมย่อมไม่เป็นปริศนาอีกต่อไป เราย่อมสามารถอธิบายแยกแยะชี้แจงปริศนาธรรมทั้งหลายได้อย่างชัดเจนถูกต้องสูงสุด ความชัดเจนในการอธิบายแจกแจงอาจมากน้อยต่างกันไปตามลักษณะของแต่ละบุคคล แต่ก็ไม่มีใครเลยที่จะอธิบายผิดไปจากความจริงแท้ นั่น ซึ่งเป็นการก้าวไปไกลกว่าการเข้าใจในปริศนาธรรมเป็นอย่างมาก แต่อาจมีปัญหาอยู่บ้างคือ การที่จะเข้าถึงปริศนาธรรมหรือความจริงแท้ได้นั้น จะต้องผ่านกระบวนการการปฏิบัติต่าง ๆ ที่ซับซ้อน ยากลำบาก และต้องทุ่มเทเวลาให้เป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นการใช้วิญญาณแห่งการสืบค้นอย่างยิ่งยวด กระบวนการความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์และศิษย์ ฯลฯ ซึ่งอาจเป็นปัญหาต่อการยากในศึกษาเรียนรู้ของคนทั่ว ๆ ไป และส่งผลต่อการเผยแพร่แนวคำสอนให้เป็นไปอย่างยากลำบากอีกด้วย

5.3 ความสัมพันธ์ระหว่างการเข้าใจและการเข้าถึงปริศนาธรรม

แม้การเข้าใจปริศนาธรรมและการเข้าถึงปริศนาธรรมจะมีความแตกต่างกันอยู่มากดังที่ได้แสดงผ่านมา แต่หากได้พิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้วจะพบว่า ทั้งการ “เข้าใจ” และการ “เข้าถึง” ต่างก็มีความสัมพันธ์กันอยู่เป็นอย่างมากเช่นกัน กล่าวคือ หากไม่เข้าใจก็ยากจะเข้าถึง และหากไม่เข้าถึงก็ย่อมยากที่จะเข้าใจปริศนาธรรมได้อย่างชัดเจนลึกซึ้ง ลำพังการเข้าใจปริศนาธรรมย่อมไม่อาจทำให้เข้าถึงปริศนาธรรมได้ แต่หากเราไม่ศึกษาทำความเข้าใจปริศนาธรรมให้ได้อย่างชัดเจนไว้เป็นรากฐานแล้ว การจะเข้าถึงปริศนาธรรมอย่างแท้จริงก็ย่อมจะเป็นไปได้โดยยากเช่นกัน “การเข้าใจ” ปริศนาธรรมจึงเป็นกระบวนการทาง “ปริยัติ” คือ การเรียนรู้ศึกษาปริศนาธรรมตามทฤษฎีแนวคำสอนต่าง ๆ ที่ได้รับมาจากการบอกเล่า ตำรา ฯลฯ ซึ่งอาศัยการใช้ความคิดเหตุผลเป็นหลักในการพิจารณา ซึ่งเป็นหนทางที่จะช่วยให้เกิดการเข้าใจในปริศนาธรรมได้ ส่วนการเข้าถึงปริศนาธรรมนั้นเป็นกระบวนการทาง “ปฏิบัติ” คือ การปฏิบัติตามกระบวนการแห่งเซน ไม่ว่าจะเป็นการใช้วิญญาณแห่งการสืบค้นอย่างยิ่งยวด ความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์และศิษย์ ฯลฯ เป็นการเข้าถึงความจริงด้วยการประจักษ์แจ้งต่อความจริงแท้ด้วยตนเองโดยตรง

ในเรื่องของหนทางในการบรรลุความจริงแท้ซึ่งต้องอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างการเข้าใจและการเข้าถึงปริศนาธรรม หรือปริยัติและปฏิบัติ¹ นั้น มีการเปรียบเทียบไว้อย่างน่าสนใจใน *ลัทธิดาวตารสูตร* ดังนี้¹

การเข้าถึงในหลักพื้นฐานแต่ไม่เข้าถึงในการศึกษา เปรียบได้ดั่งการ
เปิดตาในที่มืด

การเข้าถึงในการศึกษาแต่ไม่เข้าถึงในหลักพื้นฐาน เปรียบได้ดั่งการปิดตาใน
ที่สว่าง

การเข้าถึงทั้งหลักพื้นฐานและการศึกษา เปรียบได้ดั่งการเปิดตาในที่
สว่าง

การเข้าถึงพื้นฐานนั้นเปรียบได้ดั่งการเข้าถึงปริศนาธรรมหรือส่วนของกระบวนการทางปฏิบัติ ส่วนการเข้าถึงการศึกษานั้นเปรียบได้ดั่งการเข้าใจปริศนาธรรมหรือส่วนของกระบวนการทางปริยัติ ดังนั้นการมุ่งแต่กระบวนการทางปฏิบัติโดยขาดความสนใจในกระบวนการทางปริยัติจึงเปรียบได้ดั่งการเปิดตาในที่มืด นั่นคือแม้ว่าจะได้มุ่งมั่นปฏิบัติเพื่อการเข้าถึงปริศนาธรรมอย่างยิ่งยวดจริงจังเพียงใด แต่หากขาดการศึกษาทำความเข้าใจปริศนาธรรมเป็นพื้นฐานแล้ว ก็ย่อมยากที่จะประจักษ์แจ้งในความจริงแท้ได้ ดั่งการเปิดตาในที่มืด ที่แม้เราจะได้เปิดตาคือทำการฝึกฝนปฏิบัติเช่นเพื่อพร้อมที่จะมองเห็นแล้ว แต่เมื่อภายนอกเต็มไปด้วยความมืดคือการขาดการศึกษาทางปริยัติ การเปิดตานั้นก็ไม่อาจช่วยให้มองเห็นสิ่งต่าง ๆ หรือประจักษ์ความจริงแท้ได้เลย ส่วนการมุ่งมั่นแต่กระบวนการทางปริยัติโดยขาดความสนใจในกระบวนการทางปฏิบัติ ก็เปรียบได้ดั่งการปิดตาในที่สว่าง นั่นคือแม้ว่าจะสามารถหาหนทางในการทำความเข้าใจปริศนาธรรมได้อย่างชัดเจนลึกซึ้งเพียงใด แต่หากขาดการมุ่งมั่นปฏิบัติอย่างจริงจังเพื่อการเข้าถึงปริศนาธรรมแล้ว ก็ย่อมยากที่จะประจักษ์แจ้งในความจริงแท้ได้ ดั่งการปิดตาในที่สว่าง ที่แม้ภายนอกจะสว่างพร้อมที่จะให้เรามองเห็นได้อย่างชัดเจนคือผ่านการศึกษาทางปริยัติมาอย่างเชี่ยวชาญแล้ว แต่เมื่อไม่ได้เปิดตาออกมอคือขาดการฝึกฝนปฏิบัติเช่น เราก็ไม่อาจมองเห็นสิ่งต่าง ๆ หรือประจักษ์ความจริงแท้ได้เลย และเมื่อใดที่เราพร้อมทั้งกระบวนการทางปริยัติและปฏิบัติแล้ว ก็เปรียบได้ดั่งการเปิดตาในที่สว่าง นั่นคือหากเราสามารถประสานความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษากฎทางปริยัติต่าง ๆ เพื่อทำความเข้าใจปริศนาธรรมและการปฏิบัติเพื่อมุ่งสู่การเข้าถึงปริศนาธรรมได้อย่างสอด

¹ อ้างใน Sasaki, Ruth Fuller. *The Zen Koan Its History and Use in Rinzai Zen*. (New York: Harcourt, Brace & World, 1965), p. 53.

คล่องกลมกลืนกันแล้ว ย่อมไม่เป็นการยากที่จะประจักษ์แจ้งในความจริงแท้ได้ ดังการเปิดตาในที่สว่าง ซึ่งเป็นสภาวะที่เหมาะสมที่จะเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้งมากที่สุด ไม่มีอุปสรรคทั้งจากความมืด และอุปสรรคจากการปิดตาอีกต่อไป

ดังนั้นการที่จะสามารถหาหนทางในการเข้าถึงปริศนาธรรมให้ได้อย่างชัดเจนถูกต้องอย่างสมบูรณ์ที่สุดนั้น จึงไม่ใช่เพียงการหาหนทางในการทำความเข้าใจปริศนาธรรมด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่นการใช้สัญตญาณต่าง ๆ ซึ่งอยู่บนฐานของความคิดเหตุผลตามปกติทั่ว ๆ ไป ฯลฯ เท่านั้น แต่ยังจำเป็นจะต้องศึกษาเรียนรู้ถึงกระบวนการการปฏิบัติต่าง ๆ ของเซนควบคู่กันไปด้วย จึงจะสามารถเข้าถึงปริศนาธรรมได้อย่างถูกต้องชัดเจนมากที่สุด เพราะเพียงการทำความเข้าใจปริศนาธรรมด้วยความคิดเหตุผลทั่ว ๆ ไปนั้น ไม่เพียงพอที่จะสร้างกระบวนการของ “การทำลายความคิดด้วยความคิด” ได้ นั่นคือหากเราเข้าใจปริศนาธรรมเพียงผิวเผินเสียแล้ว ปริศนาธรรมนั้นอาจไม่ส่งผลต่อไปจนกระทั่งเกิดความรู้แจ้งได้ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องพึ่งพาการปฏิบัติด้วยวิญญานแห่งการสืบค้นอย่างยิ่งยวด ความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์และศิษย์ ฯลฯ ควบคู่ไปด้วย เพื่อให้ปริศนาธรรมสามารถทำหน้าที่ของมันในการปลุกการขมวดปมแห่งความสงสัย กระตุ้นการขบคิด และจุดประกายความรู้ได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด

อย่างไรก็ตาม การที่สามารถหาวิธีการในการทำความเข้าใจปริศนาธรรมในพุทธปรัชญานิกายเซนได้ง่ายและชัดเจนขึ้นได้โดยการใช้กระบวนการแห่งนัยทั้งสามหรือนัยแห่งเซน แม้ว่าไม่อาจช่วยให้เข้าถึงปริศนาธรรมได้อย่างชัดเจน แต่ก็คงจะมีส่วนช่วยให้ผู้เริ่มต้นเรียนรู้ศึกษาในแนวคิดของเซน สามารถทำความเข้าใจในแนวคำสอนรวมทั้งปริศนาธรรมต่าง ๆ ได้มากขึ้นบ้าง ซึ่งจะเป็ประโยชน์ในการศึกษาปฏิบัติตามกระบวนการแห่งเซนในระดับที่สูงขึ้นไป เปรียบดังการที่เราจะเดินขึ้นสู่ชั้นบนนั้น สิ่งแรกที่จะต้องทำเพื่อความก้าวหน้าต่อไปก็คือการก้าวสู่บันไดขั้นแรก ซึ่งแม้โดยตัวบันไดขั้นแรกเองนั้นจะไม่สามารถนำพาเราสู่ชั้นบนได้ แต่มันก็เป็นทางผ่านที่สำคัญที่จะช่วยให้เราสามารถก้าวข้ามต่อไปยังขั้นต่อ ๆ ไปจนถึงชั้นบนในที่สุดได้ การเข้าใจปริศนาธรรมก็เช่นกัน แม้จะเป็นการหาหนทางในการทำความเข้าใจปริศนาธรรมได้ง่ายและชัดเจนมากขึ้นเพียงเล็กน้อย แต่การเข้าใจนั้นก็จะเป็นบันไดขั้นสำคัญที่จะช่วยนำพาให้เราสามารถก้าวผ่านสู่ชั้นที่สูงขึ้นไป จนถึงการรู้แจ้งในความจริงแท้ในที่สุด แม้โดยตัวมันเองจะเป็นเพียงการเข้าใจไปตามความคิดเหตุผลทั่ว ๆ ไปที่ไม่อาจจะเข้าถึงปริศนาธรรมอย่างจริงแท้ได้ก็ตาม โดยสิ่งสำคัญเพียงสิ่งเดียวที่จะลี้มไม่ได้ในการทำความเข้าใจนี้ก็คือ การทำความเข้าใจปริศนาธรรมนั้นเป็นเพียงเครื่องมืออย่างหนึ่งที่จะพาเราสู่การรู้แจ้งความจริงเท่านั้น เราจึงต้องรู้จักใช้มันในฐานะเครื่องมืออย่างแท้จริง คือไม่มองและยึดติดกับเครื่องมือนั้นจนกลายเป็นจุดหมายไป

แม้ว่างานวิจัยนี้อาจจะเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยให้สามารถทำความเข้าใจปรีศนาธรรมได้มากขึ้น แต่ก็ยังมีความยากลำบากในการทำความเข้าใจระบบในการทำความเข้าใจตามกระบวนการแห่งนัยทั้งสามและนัยแห่งเซนอยู่มาก เพราะเป็นระบบที่ยังค่อนข้างยุ่งยากซับซ้อน และต้องใช้ประสบการณ์รวมถึงความชำนาญในการใช้มากพอสมควร จึงจะสามารถใช้ระบบการทำความเข้าใจนี้ได้อย่างสมบูรณ์ ดังนั้นระบบการทำความเข้าใจปรีศนาธรรมนี้ จึงยังเป็นเพียงการเริ่มหาหนทางที่จะพยายามทำให้ปรีศนาธรรมซึ่งจากเดิมที่ไม่อาจเข้าใจได้เลย ให้สามารถพอที่จะหาหนทางในการทำความเข้าใจได้มากขึ้นเท่านั้น แต่หากได้มีการศึกษาพิจารณาในแนวคำสอนต่าง ๆ ของพุทธปรัชญานิกายเซนอย่างละเอียดมากขึ้นต่อไปแล้ว ก็อาจจะมีหนทางในการทำความเข้าใจปรีศนาธรรมได้มากขึ้นกว่านี้ได้ วิทยานิพนธ์นี้จึงอาจเป็นจุดเริ่มต้นทางหนึ่งที่จะสามารถศึกษาพัฒนาต่อไปในการหาหนทางทำความเข้าใจปรีศนาธรรมที่ง่ายและชัดเจนขึ้นต่อไป